

Rus kozaklary we olaryň Ardahandaky operasiýalary

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Rus kozaklary we olaryň Ardahandaky operasiýalary
RUS KOZAKLARI VE ARDAHAN'DAKİ FAALİYETLERİ

Rus Kozakları, Rusça Казак (Kozak), İngilizce Cossack (Kossak)[1], Tatar lehçesinde ise süvari veya korsan manasına gelmektedir[2]. Kozaklar, Rus toplumuyla birlikte yaşayan, Rus köy hanelerinde işçi olarak çalışan ve dâimi yerleşim yeri benimsemeyen bir topluluktur. Yarı göçebe bir yaşam tarzı benimseyen Kozaklar, XVI. asırda Rus topraklarının güneyinde kendi karakterlerine has bozkırlarda yaşam sürdürdüler. Burada dönemin Türk hanlıklarıyla küçük çaplı çatışmalara girmekten de kaçınmadılar[3].

Rusların Türk devletleri üzerinde emperyalist ve yayılmacı politikası, İvan Grozniy (1547-1584) zamanında başlamıştır. Rus tarihinin büyük simalarından birisi olarak kabul edilen[4] İvan Grozniy döneminde Ruslar sınırlarını doğuya doğru genişletmeye başladılar. XVI. asrın ortalarından önce Kazan Hanlığı ardında da Astrahan Hanlığı Rusların eline geçti[5]. Hanlıkların ele geçirilmesiyle sadece stratejik konuma sahip Kozak steplerine komsu olunmakla kalmadı[6], aynı zamanda da Don ve Volga nehirleri üzerinde seyahat eden ticaret tekneleri de Rus hâkimiyetine girmiş oldu. İşte Don-Volga Kozaklarının Rus tarihi açısından başlangıcı olarak nitelendirebilecek olaylar da bu tarihten itibaren cereyan etmeye başladı. Bu nehirleri kendilerine mesken edinen Kozaklar için Buhara ve İran'dan gelen tüccarları yağmalamak onlar için hesapta olmayan ganimetlerdi. Kozakların Rusya'ya gelen tüccarların yanı sıra Rus hükümetine bağlı teknelere de saldırması Rus ticaretini olumsuz yönde etkilemiş ve akabinde 1577 yılında İvan Muraşkin önderliğindeki Rus birlikleri Kozaklara karşı

büyük bir harekât başlatmıştı. Bu harekât sonucunda yakalanan Kozaklar ölüm cezasına çarptırılmış, baskından kurtulanlar ise Kama Nehri dolaylarına kaçmıştı[7].

1577 yılındaki baskından kaçanlar arasında Don-Volga Kozaklarının lideri Ataman Yermak Timofeyeviç[8] de vardı. Yermak ve beraberindekiler Kama nehri boyunca ilerleyip Çusovaya nehri ağzında bulunan Kerkadan şehrine ulaşmışlardır. Yermak Timofeyeviç'in buraya geliş süreci ve kaç kişiyle geldiği Rusların yazmış olduğu Sibir Kroniklerinde de farklı anlatımlarla beraber yerini almıştır[9]. Rusların en doğu sınırı olan bu bölge de ise Rus merkezi hükümeti adına Stroganov[10] ailesi bulunmaktaydı. Yermak'ın bu bölgeye doğru gerçekleştirdiği iltica, Stroganov ailesinde panik havası yaratmış, bu nedenle Kozaklar hediyelerle karşılanmıştı[11].

Stroganovlar, Yermak'ın gelişini kendi lehlerinde kullanmak amacıyla onu Küçüm Han'a karşı kışkırtmış, Yermak ve beraberindeki Kozakları doğuya doğru yönlendirerek onların Küçüm Han[12] ile karşılaşmasını sağlamışlardı. Yermak'ın Küçüm Han ile olan bu ilk mukavemeti pek başarılı olmamış, ardından yeni bir sefere çıkılmış ve Sibirya Türkleri ile Rusların çarpışması Tura Irmağı sahilinde, bugünkü Tura şehri yakınlarında meydana gelmişti[13]. Bu şekilde cereyan eden Sibir'in işgalinden sonra, Moskova Knezliği'nin o dönem tehdit olarak gördükleri Sibir Kozaklarının Ruslar lehine gösterdikleri bu başarı kendilerini Rusların vassalı durumuna düşürmüştü. İvan Grozniy ve bölgenin hâkim gücü olan Stroganovlar arasında geçen yazışmalar bu durumu kanıtlar niteliktedir[14].

Çarlık Rusya'nın Yermak ve bölgedeki Kozakların sayesinde işgal ettiği Sibir'in doğal kaynaklar açısından zengin olması, çarlığın dünyanın süper güçlerinden birisi olmasına katkıda bulunmuştur[15]. Bu bölgenin ele geçirilmesi doğal zenginliklerin yanı sıra Ruslara büyük bir insan kaynağının da önünü açmış oluyordu.

Nitekim Sibir Hanlığının 1598 yılında tamamıyla Rus himayesine girmesiyle beraber Kozaklar, Rusların o tarihten itibaren yapmış olduğu birçok savaşta yer almaya başladı. Asırlarca devam eden Türk-Rus savaşları da bunlara örnek olarak gösterilebilir. Birinci cihan harbi, Kafkasya cephesinde önemli stratejik merkezlerden biri olan Ardahan, o dönem Rusların himayesindeki Kozaklar tarafından yapılan büyük kırgınlara maruz kalmıştı. Bu sebeple genel manada tarihinden bahsedilen Sibir Kozaklarının, Ardahan'da yöre insanına karşı yapmış oldukları faaliyetler üzerinde durmak son derece önem arz etmektedir.

■ Rus Kozakları ve Ardahan Muharebesi

Birinci Cihan Harbi'nin devam ettiği sırada doğudan gelen olumsuz haberler karşısında Enver Paşa, Hopa civarında bulunan 3. Ordunun manevra kabiliyetini güçlendirmek amacıyla bu bölgeye destek kuvvetleri göndermeye karar verir ancak Karadeniz'de Rus filosunun egemen olması dolayısıyla bu durum paşanın farklı bir plan yapmasına neden olur. Bu plan doğrultusunda Alman Binbaşı Stange öncülüğündeki kuvvetler Karadeniz kıyılarından Ardahan'a doğru hareket etti. Binbaşının Ardahan'a yönelişinin hedefi şu yöndeydi: Kars-Ardahan arasındaki telgraf hattını kesmek, Kars-Sarıkamış arasında bulunan tren hattının lojistik desteğini kırmak ve Oltu'dan yardım için gelecek Rus kuvvetlerini engellemek[16].

Ardahan'da bulunan Rus kuvvetlerinin başında o dönemde General Genik[17] bulunuyordu. Genik'in himayesinde 3. Kuban Kozakları birliği, iki batarya, gönüllülerden oluşan bir adet milis birliği ve bir Kozak birliği bulunmaktaydı. Genik yönetimindeki dekolmanın[18] görevi Yalnızçam geçidini güvenli hale getirerek Rusların Batum'da bulunan dekolmanının Ardahan üzerinden bu bölgeye gelmelerine yardımcı olmaktı ve ayrıca Türk kuvvetlerinin Batum dekolmanına karşı mukavemet göstermesini engellemekti. Kendilerine tevdi edilen bu görevi yerine getirmek amacıyla bölgeye gelen Binbaşı Stange yönetimindeki Türk kuvvetlerinin 12 Aralık 1914 günü Ardahan'ı iki

ayrı koldan kuşattı. Bu beklenmeyen durum karşısında Rus birlikleri Ardahan'dan Sarıkamış'a doğru çekilmek zorunda bırakıldı[19].

Bu geri çekilmenin ardından, Tiflis'ten Borjomi'ye tren yoluyla, Borjomi'den de kara yolu ile Ahıska-Ardahan istikametinin daha güvenli bir yol güzergâhı olması hasebiyle Sibir Kozakları'nın[20] Ardahan'a ulaşarak burayı kati suretle ele geçirmeleri emri verildi. Sibir Kozakları'nın Ardahan'a yaklaştıkları esnada 12 Aralık günü 10. Ordunun bir bölümü Merdenek'te[21] konuşlu bulunuyordu. 14 Aralık gecesi Sibir Kozakları 20 saat süren yolculuğun sonunda Ahıska'ya vardı ve General Kalitin[22], General Genik emrindeki kuvvetlerin vakit kaybetmeden Ardahan'ı ele geçirmeleri yönünde emir verdi.

Rus birlikleri tehdit altında gördükleri Ardahan'ı yeniden ele geçirmek için Sibir Kozakları Tugayı'ndan yeteri kadar fayda sağlamak istendi, fakat General Genik ve İstomin[23] atlı birliklerin bu saldırıya katılıp katılmaması yönünde kararsızlardı. Bu sırada 9. ve 10. ordunun Sarıkamış bölgesinde savaş halinde olması nedeniyle Genik'in Ardahan'ı tekrar ele geçirmesini engellemek ve onun gücünü kırmak amacıyla Batum ve Kars'ta bulunan ahalinin bu duruma karşı direniş göstermesi istendi[24].

General Kalitin öncülüğündeki Sibir Kozakları Tugayının en öncelikli hedefi, General Genik'e derhal yardım edilmesi yönündeydi ve bu amaçla Sibir Kozakları Tugayı 14 Aralık gecesi Ahıska'ya ulaştılar. 15 Aralık şafak vakti bu emrin Kalitin'e ulaşmasıyla beraber Kalitin, 16 Aralık akşamı Zurzuna[25] merkezine ulaştı. Genik Zurzuna'ya ulaştığında ulaşım araçlarının yetersizliği ve Zurzuna merkezden Ardahan'a doğru yola çıktıklarında bu yol güzergâhının kendileri açısından güvenli olmadığını düşünüyordu. Genik'in bu tutumu karşısında Kalitin, himayesindeki Sibir Kozaklarını Kenarbel'de konuşlandırdı. 17 Aralık şafak vakti ise tüm tehlikelere rağmen Zurzuna istikametinden 42 km uzaklıkta olan Ardahan'a doğru yola çıkma kararı alındı. Böylesi bir panik

içerisinde olan Genik'e bağılı Ardahan dekolmanın farklı bölgelerinde çok sayıda askeri bulunuyordu. Kalitin'in dekolmanın geriye kalanları hakkında Genik'e yönelttiğı soru üzerine Genik, "dekolmanın %70'e yakınını kaybettiğini ve geriye kalanların ise Ahıska'ya doğru geçip geçmedikleri hususunda net bir bilgisi olmadığı" yönünde cevap verdi. Bu durum üzerine artık Ardahan'da bulunan Türk birlikleriyle sıcak temasın kesilmesinden dolayı Kalitin 200 atlı batarya ile yeniden Ardahan'ın kuşatılması gerektiğine karar verdi. 17 Aralık günü bütün birlikleri bir araya toplayan Kalitin, elindeki mevcut askeri gücü yeniden değerlendirdiğinde aslında Ardahan'da sadece 200 kişinin öldüğünü ve yalnızca bir top bataryasının tahribata uğradığı bilgisine ulaştı. Kalitin'in elde ettiği bilgilerle Genik'in verdiği bilgiler arasında çelişkili ifadeler olduğu da böylelikle ortaya çıkmış oldu. General Kalitin ve Genik'in yeniden kurduğu Ardahan dekolmanı 3 tabur, 1 gönüllü milis birliği ve 14 toptan müteşekkildi[26].

Kalitin yaptırmış olduğu keşif ve istihbarat sonucunda Türk kuvvetlerinin halen Ardahan'da olduğu ve Ardahan'a en yakın yerleşim yerlerinden olan Gölebert'in[27] de hali hazırda boş olduğu bilgisine ulaştı. Kalitin bu bölgede yaşayan Türk ahalinin savaş durumunda herhangi bir paniğe yol açmaması açısından, Ardahan'a yakın olan köylerde önlem amaçlı küçük birlikler yerleştirdi ve burada gerek güvenlik gerekse de istihbarat almaları hususunda bu birlikleri görevlendirdi. Ardahan'ın Türk kuvvetlerinin elinde olması ve bir takım tahkimatların yapılmasına karşın Rus birlikleri, burada düzenli bir ordunun olmadığı tespitinde bulundu. Bununla birlikte Ardahan'a yakın olan köylerin ise boş olduğu ve buraya yapılacak bir kuşatma esnasında herhangi bir mukavemetle karşılaşılmayacağı kanısına varıldı. 19 Aralık saat 16.00 sularında Sibir Kozakları Tugayına bağılı atlı bataryalı bir birlik Gölebert'e geldi. Bu birlik Gölebert'in konumu itibariyle hem Ardahan'da keşif faaliyetleri yapmak hem de buradan Ahıska'ya giden yolu kontrol etmek maksadıyla büyük

bir önem arz ediyordu[28].

Sarıkamış'ta devam eden Türk-Rus savaşı sonuçlanıncaya kadar General Genik'e Gölebert'te kalması ve Oltu'dan İstomin önderliğinde gelecek destekle eş zamanlı olarak hareket etmesi yönünde talimatlar verildi. Ancak Ardahan'ı ele geçirmek için bekleme kararı Rusların lehine olacak bir durum değildi. Ardahan'da bulunan Türk birliklerinin en hızlı şekilde buradan tasfiye edilmesi durumunda bölgede olası bir Rus hâkimiyeti Sarıkamış'ta da savaşın seyrinin değiştirilmesine yardımcı olacaktı. Bu sırada İstomin ile birlikte hareket etmek için Sibir Kozakları Tugayı'ndan gönderilen keşif kolundan herhangi bir bilgi de alınamamıştı[29].

20 Aralık günü İstomin'den gelen haber şu yöneydi: 21 Aralık şafak vakti Kalitin öncülüğündeki kuvvetlerle, Oltu dekolmanı koordineli bir şekilde Ardahan'a saldıracaktı. Saldırı öncesi Ardahan'da az sayıda bir Türk kuvvetinin olduğu yönünde yeniden istihbarat bilgilerinin elde edilmesi, sadece askeri amaçla kalmamış bölgede yaşayan halkın tutumu hakkında da Kalitin'in bilgi sahibi olmasına katkı sağlamıştı.

İstominle yapılacak müşterek saldırı öncesi Kalitin, elindeki askeri gücün sayısını daha fazla arttırmak için Sibir Kozakları Tugayı'na ek 200 asker daha istemişti. 21 Aralık'ta gerçekleşecek olan saldırı için İstominle eş zamanlı olarak hareket edecek olan Kalitin, saat 16.30 sularında Gölebert'ten ayrıldı. Ruslar, Gölebert'te bulunan tüm askeri gücünü Ardahan'a doğru ilerletirken geride sadece Zurzuna merkezinde savaş kabiliyeti zayıf ve yiyecek temininde görevli az sayıdaki birliği burada bırakmıştı[30].

Stange, Ardahan'ı ele geçirdikten sonra müstahkem mevki konumunda olan kaleyi olası saldırılara karşı muhkem hale getirmedi, hâkim olduğu alanda sınırlı kalarak kentin yakın çevresinde herhangi bir önlem almadığı gibi istihbarat konusunda da himayesi altındaki teşekkül azınlık grupların vermiş olduğu bilgilerle yetinmek durumunda kaldı. Binbaşı

Stange cephesinde tüm bunlar yaşanırken makineli tüfek teçhizatıyla donanmış Sibir Kozakları Alayı, Ardahan'ı ele geçirmek için 21 Aralık saat 21.30 sularında Tikan-Fahrel[31] hattından (Ardahan'ın kuzeyi) şehre doğru ilerliyordu. Kalitin'in de Ardahan'a doğru hareket etmesi sebebiyle bu alay aynı zamanda Ardahan-Sarzep hattını da kontrol altında tutmak durumundaydı. Ardahan'ı kuşatacak Rus birliklerinin dağılımı ise şu şekildeydi: güney-doğu kısmından 2. Sibir Kozakları Tugayı, doğu eteklerinden ve şehrin kuzey-doğu kesiminden 4 makineli tüfekle teçhizatlı Sibir Kozaklarıyla birlikte hareket etmek koşuluyla 14. ve 15 Kuban Kozakları birliği ve buna ek Orenburg Kozakları birliği. Son olarak cephenin en gerisinde Stange'nin kuşatması sırasında en çok kaybın verildiği 13. Kuban Kozakları birliği yer alıyordu[32].

Ardahan'ı kuşatmak için saldırıya geçen Kalitin, şehre gizlice yaklaşmak için bir takım önlemler aldı. Sibir Kozakları Tugayı kendisine emredilen zamanda sisli bir şafak vakti kuzeyden Ardahan'a doğru ilerledi. Hava muhalefetinin de etkisiyle yön bulmakta oldukça zorlanan birlik nihayetinde kendini henüz tamamlanmamış tel engellerin olduğu kuzey-batı eteklerinde buldu. Bu durumu lehine çeviren Kozak alayı düşman geçişlerini engelleme amaçlı açılan çukurlardan geçerek kente girdi.

Rusların bu hattan geleceğini tahmin etmeyen Türk birlikleri ani baskın karşısında siperlerden düzensiz fakat yoğun miktarda ateş açmaya başladı. Siperlerden açılan ateş sonucunda Rusların ağır kayıp vermesi, Nikolayevka-Mihaylovka[33] hattından gelen Rus birliklerinin yol güvenliğini sağlamak maksatlı geri çekilme emri almalarına neden oldu[34].

Kalitin'in Ardahan'ı kuşatmak için yapmış olduğu görev dağılımı ve devriyelerin kentin eteklerinde dolaştığı haberini alan Türk birlikleri derhal alarma geçti. Ardahan'ın 6 km yakınına kadar gelen Rus birlikleri, vadide bulunan şehrin yoğun sisle kaplı olmasını da fırsat bilerek harp düzeni alıp ateş açmadan şehre doğru ilerledi. Bu durum Ardahan'da mevcut

Türk birliklerini istihbarat ve devriye anlamında ne denli eksik olduğunun da bir göstergesiydi adeta. Rusların bu denli şehre yaklaşmasına rağmen halen daha Ruslara müdahale edilmemesi de verilen zafiyetin vahametini gözler önüne seriyordu. Ateşlemeye hazır top bataryalarıyla şehre iyice yaklaşan Kozak birlikleri kent meydanına doğru ateş açmaya başladılar. Yoğun sis nedeniyle Ruslar hedefi isabet ettirmekte güçlük çekiyordu fakat Kalitin'in asıl amacı Ardahan'a yaklaşmakta olan İstomin'e saldırıya geçtiklerini bir şekilde haber vermektir[35].

Kalitin ve İstomin dekolmanları arasındaki iletişimi sağlamakta yaşanan güçlükler nedeniyle hem Ardahan'a farklı güzergâhtan ilerleyen birliklerin koordine edilmesi hem de İstomin'in gecikmesinin dezavantajını kendi lehine çevirmek isteyen Kalitin, yoğun bir yaylım ateşi açılması emrini verdi. Ancak iki dekolman arasında bu şekilde bir iletişim sağlamak Ardahan şehrinin bulunduğu konum itibarıyla çok da sağlıklı olmayacaktı. Çünkü açılan ateşe Türk birliklerinin anında karşılık vermesi, konvansiyonel alanı ayırt etmekte bir takım zorluklar doğuracaktı. Bu nedenledir ki Ruslara bağlı Kozak birlikleri 21 Aralık günü saat 08.00 sularında tüfek atışlarıyla birlikte saldırıya geçti. Derin vadilerin karla kaplı zeminine ek olarak sisin yaratmış olduğu olumsuz hava koşulları bu saldırının başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep oldu. Rus istihbarat birimleri şehir etrafının sığınaklar ve yapay engellerin bulunduğu siperlerle çevrili olduğu bilgisini verdi. Rusların şehri ani baskınlarla işgal etmeleri çok zordu ve İstomin dekolmanının da şehre yaklaştığına dair bir ibare yoktu. Bu belirsizlik 21 Aralık saat 13.25'e kadar devam etti ve sonunda uzak top ateşlerinin de duyulmasıyla beraber İstomin'in şehre yaklaştığı anlaşıldı[36].

Savaşta her iki taraftan da ağır kayıplar vermemesinin tek bir sebebi vardı o da şehri kaplayan yoğun bir sisin olmasıydı. Ruslar artık iyiden iyiye genel savaş düzeni alıyordu. 3. Yekaterinodorskiy Kozak alayı genel savaş düzeni kapsamında

sağ cenahtaki yerini alarak Ardahan'dan Fahrel'e giden yolları denetim altında tutmaya başladı. Saat 16.00'da Ardahan'a yaklaşan İstomin dekolmanı ile temas sağlandı ve 18.00'da hava kararmaya başlayınca 1. Sibir Kozakları Tugayı, Ardahan'ın dışına çıkmış olan Türk birliklerini takibatı sonucunda saldırıya geçti. Rus süvari birliğinin saldırısına yoğun bir ateşle karşılık verilmesine rağmen ne yazık ki Türk birliğine bağlı 500'e yakın kayıp meydana geldi. Türklerin bu kaybına karşılık Ruslarda, 16 Kozak hayatını kaybetti ve 36 Kozak yaralandı. Ayrıca süvari birliğine bağlı 70 at telef oldu[37].

21 Aralık günü gerçekleşen Rus saldırısı karşısında Türk birlikleri ağır yaralar aldı[38]. Bu yenilgi sonrası Borjomi-Mihaylova (Haşuri) hattı üzerinde Ruslara tehdit oluşturması beklenen Stange Ardanuç-Artvin taraflarına çekildi. Burada topladığı gönüllü birliklerle Borçka'da bir araya gelerek Rusların Batum dekolmanına karşı mukavemet göstermek istediysede bir sonuca ulaşamadı. Rusların Ardahan'ı işgali akabinde 22 Aralık'ta Kalitin birliğiyle beraber Gölebert'e çekilirken İstomin ve birliği Ardahan'da kaldı. 23 Aralık'ta gelen emirle beraber İstomin'in Ahılkelek-Tiflis güzergâhı ile Yalnızçam geçidini kalıcı olarak güvenli hale getirilmesi ve Ardanuç-Artvin'i ele geçirerek bu bölgeyle Oltu'nun birbirine intibak edilmesi istendi[39].

■ Ekim Devrimi Sonrası Kozakların Genel Durumu

Birinci Cihan Harbi boyunca Kozaklar, yirmi dört alay, sekiz topçu birliği ve yüzlü birlikler halinde tam on altı bölük gönüllü ile savaşa katılmışlardır. 1917 yılına gelindiğinde Rusya'da toplam Kozak askeri sayısı 578 bin kişiden müteşekkildi. Sibiryâ bölgesinde 172 bin, Baykal bölgesinde 265 bin, Amur bölgesinde 49 bin, Ussuriysk bölgesinde 34 bin, Semireçensk bölgesinde 45 bin, Yakut bölgesinde 3 bin, İrkuts ve Yenisey taksimatında ise toplam 10 bin Kozak askeri bulunuyordu. Bu kısımda bahsedilen rakamlar toplam Kozak nüfusunun yaklaşık olarak % 13 gibi bir kısmına denk gelmekteydi[40].

Rusya'da Ekim devrimiyle beraber Kozakların bir kısmı da devrimin sonuçlarından kendine bir paye aldı. Kozakların bir bölümü Menşevikleri desteklerken bir bölümü ise Bolşevik taraftarıydı. Rusya'da o dönem halklar arasında baş gösteren bir durum olan «политикой расказачивания»[41] etkisi en çok Kozaklar üzerinde etkili oldu. Kozakların çoğu 1920'lerin başından itibaren komşu ülkeler olan, Moğolistan, Çin, Japonya ve Kore'nin yanı sıra Birleşik Amerika, Kanada, Filipinler ve Güney Amerika'ya göç ettiler. 1936 yılına kadar Sovyet yönetimi özellikle kollektifleşme yıllarında defalarca baskı uygulayarak Kozaklara karşı açıkça ayırım yapmaktaydı. Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın[42] arifesinde ise Kozakların iadeyi itibarı sağlandı. Ruslar bu savaşta da çok sayıda Kozak askerinden faydalandı. 1940 yılında ise daha önce göç eden Kozakların büyük bir çoğunluğu yeniden geri dönüş yaptı ve Rusya'nın çeşitli bölgelerine iskân edildi. Geri gelenler arasında daha önce general ve memur konumunda olanlar ya hapis cezası ya da idam ile yargılandılar. 20. asrın ikinci yarısından sonra ise Kozaklar Rusya'da yaşayan diğer toplumlarla bütünleşik hale getirilme sürecini yaşamışlardır. 2002 yılında Rusya Federasyonu Kozakları ayrı bir halk statüsünde nüfus sayımına tabi tutmuş ve toplamda 140.028 Kozak'ın burada yaşadığını belirtmiştir. Aynı zamanda dünya genelinde 3,5 ila 5 milyon arasında bir Kozak topluluğu varlığından bahsedildiği de bilinmektedir[43].

■ Sonuç

XVI. asırda Altınorda Devletinin yıkılmasıyla birlikte, yüzyıllar boyunca Türk tahakkümünde yaşayan Ruslar için tarihi bir dönem başlıyordu. Bu asırdan sonra Ruslar, tarih sahnesinde çok daha güçlü bir millet konumuna geleceklerdi. Rus yayılmacı politikasının muhatabı durumundaki kadim Türk coğrafyası, bundan böyle Türk-Rus savaşlarına sahne olmaya devam edecekti. İşte bu coğrafyalardan birisi de Kafkasya yurdu idi. Güney-batı Kafkaslarda 1877-78 yıllarında meydana gelen, yerel ahali tarafından da 93 Harbi olarak bilinen Türk-

Rus savaşı neticesinde Kars, Ardahan ve Batum Rusların eline geçecek ve Rus esareti bölgede 40 yıl boyunca devam edecekti. 1877-78 yılında anavatanından koparılan Kars, Ardahan ve Batum'un geri alınması meselesi I. Dünya savaşının cereyan etmesiyle birlikte tekrar gündeme geldi. 1914 yılında Sarıkamış harekâtı başlamış ve Köprüköy yakınlarında Ruslar, Hasan İzzet Paşa tarafından hezimete uğratılmıştı. Bu durum Rusların Tiflis'te bulunan Kafkas ordu karargâhı ile olan bağlantısını kesmekle kalmayıp Petrograd'da da ciddi bir panik havasının meydana gelmesine neden olmuştu. İşte bu minvalde Enver Paşa'nın Sarıkamış harekâtındaki planlarından birisi de Karadeniz üzerinden gelecek birliklerin Ardahan'ı ele geçirilmesi ve Sarıkamış-Ardahan hattından gelecek Rus birliklerin desteğini kesmesiydi. Alman Stange komutasındaki birlikler önce Ardanuç'u ve devamında 27 Aralık günü Stange, General Genik himayesindeki 3. Kuban Plantunski Taburu, 3. Yekaterina Kozak Alayı ve 298. Milis kuvvetleri ile iki bataryadan oluşan Rus dekolmanını vurarak Ardahan'ı ele geçirdi.

Ruslar'ın Ardahan'dan çekilmesinin ardından General Pötr Petroviç Kalitin'in talimatıyla Ahıska'da konuşlu 1. Sibir-Kozakları Yermak Timofeyev alayı, 2. Sibir-Kozak alayı makineli tüfek birliği, 2. Orenburg-Kozaklarından oluşan Sibir Kozakları Tugayı Ardahan'a 42 km uzaklıktaki posta bölgesi olan Zurzuna'dan giriş yaparak Gölebert'e kadar ilerdiler. Nitekim Ardahan'a gelen Kozak birlikleri Oltu'dan gelen destekle de Ardahan'ı ele geçirdiler. Ruslar savaşçı özelliğe sahip Kozakları asırlar boyunca askeri bünyesinde bulundular. Kozakların Ardahan'ın tekrar ele geçirilmesinde önemli rolünün olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Harun ARSLANTÜRK,

Arş. Gör, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Elemanı.

harunarslanturk@ardahan.edu.tr.

Alıntı Kaynak: "100.Yılında Ardahan Kongreleri Uluslararası

■ **KAYNAKÇA**

- ◆ “Remezovskaya Letopis Po Miroviçevu Spisku”, Sibirskiya Letopisi, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, ss. 312-366.
- ◆ “Stroganovskaya Letopis Po Spisku Spasskago”, Sibirskiya Letopisi, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, ss. 1-46.
- ◆ “Yesipovskaya Letopis Po Sıçevskomu Spisku”, Sibirskiya Letopisi, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, S. Peterburg 1907, ss. 105-170.
- ◆ ARMSTRONG, Peter C. B., Foreigners, Furs and Faith: Muscovy’s Expansion into Western Siberia, 1581-1649, Master of Arts at Dolhousie University, Nova Scotia 1997.
- ◆ ARMSTRONG, Terence, Yermak’s Campaign in Siberia, London 1975. ATLASİ, Hadi, Sibir Tarihi, çev. Eser Havare, Ankara 2016.
- ◆ ATLASİ, Hadi, İstoriya Sibiri, Leningrad 1937.
- ◆ BEREZOVSKİ, E. P., “Kavkazskiy Front: Naçalo Boynı, Sarıkamışkaya Operatsiya, Ardagan-Oltı”, Sibirskiy Kozak Voyskoboy Yubileynıy Sbornik Sibirskogo Kazaçyago Voyska, Vıpusk Btoroy, Harbin 1941, ss. 79-154.
- ◆ ELİSEEV, Fedor, Kozaki na Kavkazskom Fronte, Moskva 2001.
- ◆ KLUÇEVSKİY, Vasilıy Osipoviç, Kurs Russkoy İstorii, Kniga I, Moskva 2017.
- ◆ KOSTOMAROV, Nikolay İvanoviç, Russkaya İstoriya v Jizneopisaniyah yiyo Glavneyşih Deyateley, Kniga I, Moskva 2017.
- ◆ KRESSON, Vilyam, Kozaki İstoriya Volnıh Ludey ot Zaporojckoy Seçi do Kommunistiçeskoy Rossii, Moskva 2016.
- ◆ MİLLER, G. F., Opissanie Sibirskago Tsartsva, Sanktpeterburg 1750.
- ◆ ÖZKAN, Murat, “Buhara, Petersburg ve İstanbul Arasında Diplomasi Trafiği: Molla İrnazar Maksutov Elçiliği”, Gazi Türkiyat, Bahar 2019/24, ss. 165183.

- ◆ ÖZKAN, Murat, “Rus Emperyal Yayılmasının Bir Vasıtası Olarak: Orenburg Neplüyeve Askerî Okulu”, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Tam Metni Kitabı, Ankara 2019, ss. 65-82.
- ◆ ÖZKAN, Murat, “Sibir Araştırmalarına Dair Bir Rus Mecmuasının Tetkiki: “Sibirskiy Vestnik””, SUTAD, Nisan 2019; (45), ss. 307-332.
- ◆ PLOKHY, Serhii, The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine, Oxford University Press, Oxford 2001.
- ◆ SERGEEVİÇ, Aleksandır vd., İstoriya Rossii, Moskva 2009.
- ◆ SİMİNOV, N., Kratkaya İstoriya 1. Sibirskogo Kazaçego Ermaka Timofeeva Polka, Omsk 1907.
- ◆ SOLOVIEV, Denis, Generalı Russkoy İmperatorskoy Armii 1914-1917 gg., C. 15.
- ◆ ŞULDYAKOV, V., “Delo pod Ardaganom Sibirskie Kozaki na Sulujbe Oteçestvu”, Voenneya Bıl, Moskva 1995, ss. 12-18.
- ◆ ÜNAL, Fatih, “Çarlık Dönemi Rusların Sibiryaya Araştırmaları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 8, S. 41, Aralık 2015, 613-647.
- ◆ YANOVA, M. V., Kazaçestvo v Plitiçeskoy İstorii yuga Rossii, Moskva 2018.
- ◆ ZALESSKİY, K. A., Kto bıl Kto v Pervoy Mirovoy Voyne, Moskva 2003.
- ◆ ZUEV, A. S., “Kazaçestvo Aziatskoy Rossii” İstoriçeskaya Entsiklopediya Sibiri, C. II. Novosibirsk 2009, ss. 8-26.

■ Dipnotlar:

[1] Kozak veya Kossak diye anılan bu topluluk ilk olarak XV. yüzyılın ortalarında Ukrayna tarihi kaynaklarında adı geçmektedir. Kozaklar, Avrasya bozkırları ile Doğu Avrupa ovaları arasında göçebe olarak yaşamışlardır. Batıda Tuna Nehri kıyıları, doğuda ise pasifik okyanusuna kadar geniş bir coğrafyaya dağılmışlardır. Rus hâkimiyetinde ise Karadeniz'in kuzeyinden ve Kırım Hanlığı'ndan gelmesi muhtemel tehlikelere karşı sınırda adeta bir tampon görevi üstlenmişlerdir. Ayrıntı için bkz. Serhii Plokh, The Cossacks and Religion in Early

Modern Ukraine, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 16-28.

[2] Vilyam Kresson, Kozaki İstoriya Volni h Ludey ot Zaporozhskoy Sechi do Kommunisticheskoy Rossii, Moskva 2016, s. 17.

[3] Vasiliy Osipoviç Kluçevskiy, Kurs Russkoy İstorii, Kniga I, Moskva 2017, s.681.

[4] Murat Özkan, "Rus Emperyal Yayılmasının Bir Vasıtası Olarak: Orenburg Neplüev Askerî Okulu", 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Tam Metni Kitabı, Ankara 2019, s. 67.

[5] Aleksandır Sergeeviç vd., İstoriya Rossii, Moskva 2009, s.119.

[6] Murat Özkan, "Buhara, Petersburg ve İstanbul Arasında Diplomasi Trafiği: Molla İrnazar Maksutov Elçiliği", Gazi Türkiyat, Bahar 2019/24, s. 166.

[7] Fatih Ünal, "Çarlık Dönemi Rusların Sibirya Araştırmaları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 615.

[8] Rusların Sibir Hanlığını işgal edinceye kadar hakkında neredeyse bir bilgi olmayan ve daha sonra Rus tarih kitaplarında Sibir'i ele geçiren kahraman unvanıyla kendine yer bulan Ермак Тимофеевич (Yermak Timofeeeviç) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nikolay İvanoviç Kostomarov, Russkaya İstoriya v Jizneopisaniyah yiyu Glavneyşih Deyateley, Kniga I, Moskva 2017, s. 667-674.

[9] Yesipov bu rakamı 540 kişi olarak verirken, Stroganov Kroniği'nde de bu rakam 540 kişidir. Ancak Stroganovlar tarafından içlerinde Litvanyalı, Alman, Tatar ve Rus savaşçılarından oluşan 300 kişilik destek kuvvetiyle birlikte bu rakam toplam 840 kişiyi bulmaktadır. Remezov Kroniği'nde Yermak'ın Çusovaya'ya geldiğinde adamlarının sayısı 5000 kişidir. Tagil Nehri'ne ulaştığında yanında 3000 kişi vardır. Bunların bir kısmı geri dönmüş ve Sibir hanlığı hudutlarına girdiğinde yanında toplam 1636 adamı kalmıştır. Sıçevskiy Spisok, Yesipovskaya Letopis, s. 123, Spasskiy Spisok Stroganovskaya Letopis, s. 8-10, Miroviçevskiy Spisok

Remezovskaya Letopis, s. 314

[10] Sibir Hanlığının işgalinde çok önemli bir yeri olan Stroganov ailesi Tatar asıllı olup, özellikle İvan Grozni döneminde Solikamskiy bölgesinde tuz işletmeciliği yapmış ve yüzyıllarca Rus hizmetinde bulunmuşlardır. Bkz. G. F. Miller, Opissanie Sibirskago Tsartsva, Sanktpeterburg 1750, s. 67-68.

[11] Terence Armstrong, Yermak's Campaign in Siberia, London 1975, s. 10.

[12] Cengiz Han soyundan Şeyban Han'ın oğlu olan Küçüm Sibir Hanlığı'nın son hanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hadi Atlasi, Sibir Tarihi, çev. Eser Havare, Ankara 2016, s. 49-86.

[13] Peter C. B. Armstrong, Foreigners, Furs and Faith: Muscovy's Expansion into Western Siberia, 1581-1649, Master of Arts at Dalhousie University, Nova Scotia 1997, s. 49.

[14] Çar İvan Vasilyeviç'in Çusovayadaki Maksim ve Nikita Stroganovlara, Volga Kozakları Yermak Timofeyeviç ve Emrindekilerinin Çerdin'e Gönderilmesi Hakkında Yazdığı Gramota. 16 Kasım 1582. Ayrıntılı bilgi için bkz. G. F. Miller, İstoriya Sibiri, Leningrad 1937, s. 342-343.

[15] Murat Özkan, "Sibir Araştırmalarına Dair Bir Rus Mecmuasının Tetkiki: "Sibirskiy Vestnik"", SUTAD, Nisan 2019; (45), s. 309.

[16] E. P. Berezovski, "Kavkazskiy Front: Naçalo Boynı, Sarıkamışkaya Operatsiya, Ardagan-Oltı", Sibirskiy Kozak Voyskoboy Yubileynıy Sbornik Sibirskogo Kazaçyago Voyska, Vıpusk Btoroy, Harbin 1941, s. 86-87.

[17] Birinci Cihan harbinde tekrar göreve çağrılan İvan Adamoviç Genik (06.01.1854-12.07.1919), Rusların Kafkas harekâtı esnasında Ardahan'da başarısız olmuş ve daha sonra Kalitin'in emrine verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Denis Soloviev, Generalı Russkoy İmperatorskoy Armii 1914-1917 gg., C. 15, s. 3-4.

[18] Özel ve ayrı bir askerî oluşum.

[19] E. P. Berezovski, a.g.e., s. 86-87.

[20] N. Siminov, Kratkaya İstoriya 1. Sibirskogo Kazaçego Ermaka Timofeeva Polka, Omsk 1907, s.150.

[21] Ardahan'ın Göle ilçesinin eski adı.

- [22] Pötr Petroviç Kalitin (1853-1927) ayrıntılı bilgi için bkz. K. A. Zalesskiy, Kto bıl Kto v Pervoy Mirovoy Voyne, Moskva 2003, s. 271-272.
- [23] Nikolay Mihayloviç İstomin (1855-?) ayrıntılı bilgi için bkz. K. A. Zalesskiy, a.g.e., s. 262.
- [24] E. P. Berezovski, a.g.e., s. 87.
- [25] Ardahan'ın Çıldır ilçesinin eski adı.
- [26] M. V. Yanova, Kazaçestvo v Plitiçeskoy İstorii yuga Rossii, Moskva 2018, s. 59.
- [27] Ardahan'a bağlı Çamlıçatak köyünün eski adı.
- [28] V. Şuldyakov, "Delo pod Ardaganom Sibirskie Kozaki na Sulujbe Oteçestvu", Voenneya Bıl, Moskva 1995, s.14.
- [29] E. P. Berezovski, a.g.e., s. 87.
- [30] Fedor Eliseev, Kozaki na Kavkazskom Fronte, Moskva 2001, s. 43.
- [31] Bahsi geçen yer şimdi Hanak İlçesinin Alaçam köyü ile Ardahan merkeze bağlı Kartalpınar köyü arasındaki hat.
- [32] V. Şuldyakov, a.g.e., s. 15-16.
- [33] Ardahan'a bağlı Sulakyurt ve Akyaka köylerinin Rusça adlandırması.
- [34] V. Şuldyakov, a.g.e., s. 15-16.
- [35] E. P. Berezovski, a.g.e., s. 87-90.
- [36] E. P. Berezovski, a.g.e., s. 87-90.
- [37] E. P. Berezovski, a.g.e., s. 91.
- [38] 3 Ocak 1915'te Ardahan Muharebesi'nin lubokunda (müstakil bir kâğıda açıklayıcı bir metinle basılan resim) da geçen ifadeler bölgede yaşananların vahametini gözler önüne seriyordu: "Yoğun bir sis vardı. Siperlere sıkıca yerleşen Türkler, birliklerimizi bir mermi ve şarapnel yağmuru ile karşıladı. Gece geç saatlerde batı dekolmanı komutanı askerlerini Ardahan'a saldırmaya yöneltti. Düşman siperleri, hızlı bir süngü saldırısından sonra alındı. Savaş bütün gece sürdü ve sabahın ilk saatlerinde kuzey dekolmanı saldırıya katıldı. Türkler çok büyük kayıplar verdi. Düşman siperleri, ceset yığınlarıyla doluydu". Bkz. Ek-3.
- [39] E. P. Berezovski, a.g.e., s. 92.
- [40] A. S. Zuev, "Kazaçestvo Aziatskoy Rossii" İstoriçeskaya

Entsiklopediya Sibiri, C. II. s. 8-13.

[41] Rusya'da Ekim Devrimi'nden sonra: Kozakların sosyo-kültürel özelliklerinin aşınmasına ve yıkıma yönelik uygulanan politika

[42] Rusça «Великой Отечественной войны» olarak adlandırılan bu savaştan kasıt II. Cihan Harbi'dir.

[43] A. S. Zuev, a.g.m., s.8-13. Taryhy makalalar